

Globális, lokális és glokális világok

Ungvári Zrínyi Imre (szerk.): *Értelemmintázatok a globalitás és lokalitás találkozásában*. Egyetemi Műhely – Pro Philosophia, Kolozsvár, 2021, 286 old.

A globalizáció az utóbbi harminc-negyven évben szerves részévé vált a közbeszédnek, a gazdaságról és politikáról való gondolkodásnak. A szóról eszünkbe jutnak a világszerte megnyíló McDonald's üzletláncok és az egyéb franchise-ok elterjedése, a multinacionális cégek feltörekvése, a rendszerváltással világszerte megnyíló országhatárok, és hogy már az Egyesült Államokban is lehet Rom csokoládét és Hargita Gyöngye ásványvizet vásárolni. Az *Értelemmintázatok a globalitás és lokalitás találkozásában* című tanulmánykötet valamelyest árnyalja a globalizációval kapcsolatos gyors asszociációk által nyújtott képet. A kötet úgy teszi központi témájává a globalizációt, illetve a globalitás és lokalitás közti viszonyt, hogy mindenekelőtt a kérdés összetettségére, bonyolultságára irányítja az olvasó figyelmét. Az Erdélyi Magyar Filozófiai Társaság 2021-ben megrendezett azonos című konferenciáján elhangzott előadásokból íródott tanulmánykötet a különböző társadalom- és humántudományos nézőpontokat gyűjti össze a témában. Megjegyzendő, hogy a konferencia is egy újszerű és rendkívüli helyzetben, a világjárvány közepette az online térben zajlott le, a globális és lokális viszonyok addig ismeretlen átrendeződésében. Gondoljunk csak arra, hogy a világjárvány kontextusában általánossá vált, hogy bár a szemtől szembeni érintkezéseket minimalizálni kényszerültünk, az online térben gyakorlatilag bárkivel tarthattuk a kapcsolatot. A kötet egyebek mellett a koronavírus-járvánnyal kapcsolatos reflexiókat is tartalmaz (lásd Ivácson András-Áron: *Ökörre cserélni a kardot – a koronavírus-járvány kezelése Németországban és Kínában* és Tódor Imre *Globális veszélyek, lokális sebezhetőségek. A digitális oktatás egyenlőtlen preszuppozícióinak térnyerése* című kutatása a világjárvány idején végzett szociológiai felmérésre épül a romániai oktatás helyzetéről.)

A globalizáció, illetve a globalitás-lokalitás viszonyrendszer kérdéskörének összetettsége indokolja az interdiszciplináris megközelítést. A kötetben helyet kapnak filozófiai, társadalomelméleti, szociológiai,

A szerző a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Kritikai elmélet és multikulturális tanulmányok mesterképzés hallgatója. Email: rekaeros2@gmail.com

közgazdaságtani, szociográfiai és művészetelméleti tanulmányok, melyek saját területük módszerével és kérdésfelvetéseivel közelítik meg a témát. A különböző szempontok egymásra vetítése pedig a maga komplexitásában ragadja meg a jelenséget. Egyes szerzők elméleti síkon vázolják fel a problémát, mások konkrét szociális, művészeti vagy politikai jelenségek vizsgálatán keresztül teszik ezt, esettanulmányokkal egészítik ki az elméletet. Bíró Noémi tanulmányában például szó esik arról, hogy a globális viszonyrendszerek milyen nehézségeket támasztanak, és milyen lehetőségeket teremtenek az alulról szerveződő feminista mozgalmak számára. Antik Sándor és Gregus Zoltán tanulmányaikban a globalizációt a művészet kontextusában vizsgálják. Az előbbi Joseph Beuys világhírű performanszművész akcióit veti alá pro és kontra (neavantgárd és posztmodern) elemzésnek, melyből kiderül, hogy a műalkotásai egyaránt olvashatóak úgy, mint amik a globalizáció következményei ellen tiltakoznak, és úgy is, mint amelyeket magukba olvaszt egy globális perspektíva. Gregus Zoltán az új román film két rendezőjének, Cristi Puiu és Corneliu Porumboiu filmjeit elemzi, és cáfolja, hogy azokban az önmagát a nyugat szemével néző öngyarmatosító tekintet érvényesülne. A könyv sokszínű szempontrendszerbe ágyazza a globalizáció kérdését, olvasása lehetőséget teremt a fogalom konvencionális, hétköznapi használatán való felülemelkedésre és mélyebb megértésére.

A globalitás fogalmának értelmezéséhez egy lehetséges kiindulópont lehet annak a világ filozófiai fogalmával való párhuzamba állítása. Losoncz Alpár, Bagi Zsolt és Ungvári Zrínyi Imre tanulmányaiban a világ mint értelemösszefüggés és gondolati konstrukció tételeződik, a globalitás és lokális viszonyát a világ vonatkozásában vizsgálják.

A kötet Losoncz Alpár *Globalizáció, globalizáció versus világ: egy kritikai értelmezés elemei* című tanulmányával indul, amely rávilágít, hogy miért problematikus a bejáratott és népszerű globalizációt ünneplő diskurzus, vagyis a szerző kifejezésével élve a „globalizációs messianizmus” (22.). A reál-szocialista rendszerek bukásával világszerte elterjedt neoliberális gazdasági modell a határok fellazulásával és a tőke szabad áramlásával az egyre nagyobb szabadság ígérését vagy inkább illúzióját kelti. Ez a megközelítésmód hívja életre „a történelem végének” szűk látókörű tézisé, ami azt hirdeti, hogy cselekvéseink ideje megérkezett „a végtelen globalizált jelenbe” (32.), és ezáltal pedig éppen ezt a globalizált jelent naturalizálja és konszolidálja. A globalizációs messianizmus optimizmusát Losoncz Márk a világ filozófiai fogalmával építi le. A világ mint értelemösszefüggés, jelentéseggyüttes áll fenn, az ennek a létrehozására tett erőfeszítést pedig a szerző Jean-Luc Nancy nyomán *mondializációnak* nevezi. A probléma Losoncz Alpár szerint abban áll, hogy a kettő között

feszültség áll fenn, a globalizáció, ami a kapitalizmusnak nem egyszerűen egy következménye, hanem szervesen hozzátartozik, maga alá gyűri az értelemmel felruházott világ létrehozására tett erőfeszítéseket: „Lehetséges ennél fogva, hogy a tőkeértékesülés jegyében mozgatott globalizáció elfoglaló-fegyelmező mechanizmusai kiüresítik a világ értelmét, megfosztva bennünket az értelemhez való hozzáféréstől.” (24–25.). Kérdés tehát, hogy beszélhetünk-e még világról egy olyan globalizált „világban”, ahol a különböző területek közti kapcsolat kizárólag empirikus, tényszerű, ugyanakkor absztrakt gazdasági mozgások által meghatározott. A szerző hangsúlyozza továbbá, hogy a globalizáció elvont és elidegenítő folyamatai nem oldhatók meg a lokalitás konkrét közvetlenségének visszanyerésével, lokalitás és globalitás ugyanis nem egymás ellentétei. A globalizáció egyik következménye, hogy univerzális és partikuláris, globális és lokális összefolyik, nem választható szét többé. Oppozíció helyett inkább ikerfolyamatként érdemes elgondolni a kettőt, amelyben „a »lokalitás globális teremtése« párosul a »globalitás lokális létrehozásával«”. Nemcsak globalizációról, de *globalizációról* is kell tehát beszélnünk (37.).

Bagi Zsolt *A gondolkodás lokalitása* című tanulmányában izgalmas, a kötetben belül is egyedi perspektíva érvényesül a globalitás, univerzalitás és a lokalitás kérdésének tárgyalásában. A három fogalom viszonyrendszerét vizsgálva felmerül a kérdés, amelyet Bagi egy korábbi tanulmányában tesz fel, hogy „miképpen lehet létrehozni az univerzalitást a lokalitásban, a lokalitáson keresztül, miközben nem esünk a globalizáció csapdájába”?¹ A filozófiatörténetet mérlegre állítva Bagi kijelenti, hogy a karteziánus hagyományban a gondolkodás a lokalitáson felülemelkedő univerzálisként tételeződik, s mint ilyen, szükségszerűen testetlen, mindenki számára belátható evidencia (40.). Az univerzalitás azonban nem felszámolja a lokalitást, nem annak ellentéte, hiszen az utóbbi a térbeliségre, az univerzalitás a modalításra vonatkozik (40.). A karteziánus hagyomány abban téved, hogy az univerzalitást a gondolkodás kiindulópontjának tekinti – Descartes szerint a gondolkodás nem függ a testtől, így mindenki számára egyforma –, holott inkább olyan célként érdemes elgondolni, amely felé a gondolkodás törekszik. Ennek alátámasztására Bagi a fenomenológiai látásmódot alkalmazza, miszerint a gondolkodás mindig testbe ágyazott, eredménye tehát nem világos és elkülönített ideák megtalálása lesz, ahogy azt Descartes hitte, hanem testi jellege és behatároltsága miatt inkább zavarosnak kell tekintenünk, ahogy Spinoza tette (43, 47.). A gondolkodás testisége a gondolkodás lokalitását, perspektivikusságát jelenti, amelyben

1 Bagi Zsolt: A különösség mint a lokalitás kategóriája. In Pierre Rusch – Takács Ádám (szerk.): *Lukács György gondolkodása – jelenkori perspektívából*. Gondolat, Budapest, 2013, 145.

a tapasztalatot egyszerre a képesség (ágencia) és a határoeltság tapasztalatával jár együtt. Bagi azonban megjegyzi, hogy „a gondolkodás lokalitása nem a gondolkodás defektusa, hanem legsajátabb kiindulópontja.” (52.) A gondolkodás testisége ugyanis egy saját világot teremt, melynek találkozása a másikkal, a mássággal ennek a világnak a közvetlenségét, magától értetődőségét kezdi ki. A gondolkodás pedig az így keletkező zavar kiállása, melynek során új világ keletkezik (48–49.). A gondolkodás így mindig világkonstrukció, elmozdulás a sajáttól a másság fele, egy lépés az univerzalitás felé. A filozófiai gondolkodás pedig a gondolkodás határtalaná tételenek projektje (39.), melyben az újkortól a huszadik századik szubjektum és világ egymásba játszik. A szubjektíváló gondolkodás lényegéhez tartozik, hogy globalizál: a *cogito* alanya a „mindenki” (62.). A modernítésben a világ mint gondolati konstrukció kitermeli saját szubsztrátumát egy ideális és kitüntetett globális szubjektum formájában, lásd a zseni, az *Übermensch* vagy a proletár példáit (60–61.). Bagi rámutat arra, hogy egy nem globalizáló gondolkodás létrejötté a modernítés szubjektumkonceptiójának meghaladását feltételezi, ami egy másfajta, a lokalitásból kiinduló szubjektumfogalom megalkotása révén lehetséges.

A gondolkodás lokalitásának sajátos megnyilvánulási formájáról olvashatunk Gagy József *A város peremén. Lokálitáskonstrukciók a városközeli kistelepüléseken* című tanulmányában. Amíg az előző szövegben a határ, a behatároeltság tapasztalatáról és világok találkozásáról filozófiai értelemben beszéltünk, ugyanerről itt *de facto* lesz szó: hogyan találkozik és kerül összetűzésbe egymással a városközeli kistelepüléseken (mint például Koronkán, Csíkpálfalván vagy Csíkcsomortán) az „öshonos” helyi lakosság világa a „jövevényekével”, akik a város zaja elől szabadulni vágyván vidékre költöznek. A szöveg egy eset részletes és szellemes leírásán keresztül ismerteti a konfliktust, ami egy alig százméteres földterület tulajdonjogának tisztázatlanságából indul, megoldását pedig csak hátráltatja az európai szabályozások bürokratizált rendszere. A megoldást a helyi lakosok a régi falusi szokásjogban – aminek bevett gyakorlatai az „elutalás” és az „elsáncolás” –, a városból kiköltözők pedig a törvényes, EU-s normáknak megfelelő eljárásmódban látják, a helyi önkormányzat pedig tanácstalan. A kutatás remekül érzékelteti a lokális gyakorlatok és az univerzalizált formális követelmények közt feszülő ellentétet. Ennek kapcsán felidézhetjük a Losoncz Alpár által említett glocalitás fogalmát, melyben globalitás és lokalitás folyamatosan egymásba játszik, ikerfolyamatként létezik. A szövegben felvázolt esetben végül a lokalitás kerekedik felül, hiszen a végén a polgármester is a helyi szempontokat szem előtt tartva dönt, még akkor is, ha azok nem felelnek meg a jogi keretnek. A példán keresztül beigazolódik az a Thomas Hylland Eriksentől származó gondolat, hogy a globalizáció nem egyformává tesz, hanem megváltoztatja

a módot, ahogyan különbözünk (213.), sajátos világaink egyre nehezebben lesznek összeegyeztethetők.

Ungvári Zrínyi Imre tanulmánya (*Világértelmezések – hegemon és empatikus attitűdök*) zárja a kötetet, amely az életvilág fenomenológiai fogalmára alapozva jelenít meg az ökológiával kapcsolatos attitűdöket. A szöveg kiindulópontját a husserli fenomenológia és filozófia képezi, miszerint a világ egyszerre szubjektív és interszjektív konstitúció, a szubjektív tapasztalatok az interszjektivitásban megtapasztalt idegenség által igazolást nyernek (258.). A husserli paradigmában *a priori* adott a természet, ami mindenki számára közös, erre azonban különböző, kulturálisan meghatározott világértelmezések épülnek rá, úgynevezett „normalitás-struktúrák” jönnek létre. Egyik normalitás-struktúra a másikat anomáliának tekinti, annak megjelenése pedig mindig az idegenség tapasztalati formáját ölti (262.). A Husserl által felsorolt világértelmezések közt van természetes, reflektálatlan, tudományos, vallási, illetve filozófiai beállítódás, mely utóbbi Husserlnél kiemelt pozíciót foglal el. Ungvári Zrínyi Imre rámutat, hogy a husserli fenomenológia magában hordozza mind a hegemon, mind az empatikus világértelmezések lehetőségét. A szerző hozzáteszi, hogy a kortárs világértelmezések közt sajnos erősen hangsúlyos a globalizálódott tőkés gazdaság hegemon attitűdje, ami reflektálatlanul a gazdasági érdekeknek rendeli alá az életközösségeket és élőhelyeket (269.). Azonban még léteznek empatikus attitűdök mind vallásos, mind pedig tudományos világértelmezésekben, melyek a gazdasági érdekek kulturális és erkölcsi alapon való újragondolását sürgetik egy fenntartható jövő érdekében. Ilyen például az ökológiai gazdaságtan, ami a természet, a társadalom és a gazdaság koevolúcióját, kölcsönös egymáshoz alkalmazkodását szorgalmazza (273.), Geremy Rifkin *Emptikus civilizáció* elmélete, miszerint az ember biológiailag empátiára hangolt lény (275–276.), illetve a különböző egyházi intézmények és vallási vezetők által kibocsátott nyilatkozatok, amelyek a bolygó védelmére szólítanak fel (277–278.). A tanulmányban felsorolt empatikus attitűdökkel kapcsolatban azonban felmerül a kérdés, hogy milyen mértékben képesek alapot szolgáltatni a kultúrák közti idegenség tapasztalatának átértelmezéséhez, illetve szert tenni valamiféle hegemon pozícióra, ha a világértelmezések és világkonstitúciók fölött egyre inkább világpiaci mozgások uralkodnak, amint azt Losoncz Alpár szövegében is olvashatjuk.

Szilágyi Botond munkaerő-migráció kérdésére összpontosító tanulmánya kitűnően illusztrálja, hogy a kortárs világértelmezések leginkább a globális kapitalizmus malmára hajtják a vizet, mintsem annak ellenében, és hogy ez a helyzet számos nehézséggel sújtja a vendégmunkásokat – azt a réteget, akik leginkább ki vannak szolgáltatva a tőke globális mozgásainak. A *Globális technoszisztéma, lokális harcok – szempontok a*

munkaerő-migráció rendszerének egy lehetséges értelmezéséhez című szöveg szerzője a munkaerő-vándorlást Andrew Feenberg nyomán globális technoszisztémaként, vagyis piacok, adminisztrációk és technológiák racionalizált rendszereként értelmezi (90.). A technoszisztéma negatív következményeinek megtapasztalása pedig technoszisztéma-harcként csapódik le, aminek kulcsfontosságú eleme a technoszisztéma szaknyelvének és dizájnjának – a munkerő-migráció kontextusában: jogi keretek, gyakorlatok, kereskedelmi egyezmények, centrum-periféria viszonyrendszerek, informális és akár illegális gyakorlatok, pl. „feketén” dolgozni – lefordítása a harc alanyainak nyelvére (91.). Nem mindegy azonban, hogy ez a fordítás hogyan történik, hiszen ez határozza meg, hogy milyen formát öltenek a követelések. Ha ugyanis a munkaerő-migráció technoszisztéma-harca egy strukturális problémát pusztán lokálisan, kulturális ellentétként értelmez, akkor „a lokális munkaviszonyok problematikája helyett a lokalitás biopolitikai tisztaságának vágy[át]” (105.) kódolja a követeléseibe. Ez történt az Európa-szerte hírhedté vált gyergyóditrói pékség esetében, ahol a helyi lakosság körében közfelháborodást és rasszista viselkedést váltott ki a jobb megélhetés reményében Sri Lankáról érkező vendégmunkások jelenléte. A kapitalista világrendszer munkaerőpiacának bonyolult és nehezen átlátható problémáját – nevezetesen azt, hogy a romániai életszínvonalhoz mérten a gyergyói pékségnél kínált munkabér egy romániai állampolgárnak kevés, ezért az inkább nyugatabbra vállal hasonló munkát, míg a perifériás országokból érkezők számára az otthonihoz képest jelentősen jobb kereseti lehetőséget nyújt a félperifériás Románia, ahol a migráció miatt egyre nagyobb a munkaerőhiány – a helyiek két összeférhetetlen kultúra konfliktusaként fogták fel.

Az értelemmintázatok a globalitás és lokalitás találkozásában című kötet tanulmányait összeolvastva levonhatjuk azt a következtetést, hogy nehezen beszélhetünk egymástól élesen elválasztható lokalitásról vagy globalitásról. Lokális és globális valóságok egyre inkább összefolynak, találkozásuk átalakítja az időről, a térről, a társadalomról, az egyénről és egyáltalán az egész világról való fogalmunkat. Ahogy pedig azt a fenti szövegekből is láthattuk, ezek az átalakulások nem zajlanak összetűzésmentesen.